

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

Doktori disszertáció tézisei

Hoványi Márton

Hajnóczy Péter poétikája

Irodalomtudományi Doktori Iskola

Dr. Lukács István DSc a Doktori Iskola vezetője

Összehasonlító Irodalomtudományi Program

Dr. Kulcsár-Szabó Zoltán DSc a program vezetője

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

A bizottság elnöke:

Dr. Szilágyi Márton DSc, egyetemi tanár

Hivatalosan felkért bírálók:

Dr. Bengi László PhD, hab. egyetemi adjunktus

Dr. Angyalosi Gergely CSc, tudományos főmunkatárs
(külső bíráló)

A bizottság további tagjai:

Dr. Molnár Gábor Tamás PhD, egyetemi adjunktus,
a bizottság titkára

Dr. Földényi F. László DSc, egyetemi tanár

Dr. Eisemann György DSc, egyetemi tanár (póttag)

Dr. Zsadányi Edit CSc, hab. egyetemi docens (póttag)

Témavezető:

Dr. Kulcsár-Szabó Zoltán DSc, egyetemi tanár

†Dr. Szegedy-Maszák Mihály MHAS, prof. emeritus

Budapest, 2017

Hajnóczy Péter (1942–1981) életében és halálát követően publikált életművének áttekintésére és irodalomtudományos értékelésére vállalkozik ez a dolgozat. Az életmű befogadástörténete a kezdetektől kirajzol két, világos reakciót a kritikusok részéről: a szépírói nívó elismerését részben vitatva, az alkotások időtálló poétikai értékének lelkes üdvözlésére és ezzel párhuzamosan a művek tematikus-stilisztikai bírálatára egyaránt találunk példát az elmúlt negyven évből. Az író korai halálát követően különösen felerősödött a biográfiai motívumok és a szerző írásainak tematikus összeolvasása. Ez a kultuszképző eljárás ugyan a rendszer-váltást követően fokozatosan veszített erejéből, átadva a helyet a poétikai értékeléseknek, azonban ez utóbbi feladat lezárhatatlan jellegéből fakadóan sosem vindikálhatja magának a teljesség jelzőjét. Amikor most ugyanerre a feladatra vállalkozik a jelen dolgozat, egyúttal Hajnóczy életművének a magyar szépirodalmi kánonbeli helyét is keresi, azt feltételezve, hogy a recepció eddigi eredményeihez képest tud újat mondani.

Az életmű poétikai értékelését konkrét szövegértelmezések alapozzák meg, amely értelmezések eltérő irodalomelméleti előfeltevések mentén közelítve, több irányból keresnek utat Hajnóczy írásaihoz. A recepcióesztétikai, motivikus és intertextuális értelmezések a diszkurzív poétikával, narratológiával vagy az ezektől radikálisan eltérő dekonstrukció olvasatával teoretikusan inspirálták egy-egy fejezet kidolgozását. A dolgozatnak azért is kell többféle olvasat vállalásával élnie, hogy ez által az olvasás mint esemény minél komplexebben kérdezhessen a szövegek esztétikai mibenlétére. Alapvető fontossággal bír a dolgozat számára, hogy a biográfiai alkoholizmus helyett az *alkoholt* mint az életművet nyelvi eseményként szervező figurativitásként értse és annak különböző olvasati lehetőségeit például az *őrület*, vagy a *blaszfémia* ambivalens figurativitásával találkozássra tudja hívni. Hajnóczy életművének az egyik meghatározója ugyanis éppen az ambivalenciából származó feszültség. A dolgozat komparatistikai vonását az értelmező fejezetek intertextuális olvasatai mellett az adja, hogy a Hajnóczy-szövegek poétikai és retorikai működésének közvetlen vizsgálatát más nyelvi és történeti adottságok között született szövegek tükrében is vizsgálja. Ezt egészíti ki a Hajnóczy életművel kapcsolatos filológiai munka eredményeinek a bemutatása, például az *Alkohol* című szöveg közlésével, valamint a szerző eddigi legteljesebb bibliográfiája.

Hajnóczy recepciójának értékelését két nagyobb egységbe rendezve tárgyalom. Először a történetiség sorvezetőjével a legfontosabb vonásait szeretném kirajzolni Hajnóczy recepciójának, majd ezeknek a vonásoknak az önálló értékelésével közelítek a történeti adottságokban tapasztalt jelenségekhez. Ez a kettős megközelítés vezet át az életmű poétikai értékeléséhez, összefüggésben annak a meghatározásával, hogy Hajnóczy Péter munkássága napjainkban a magyar irodalmi kánonban hol és hogyan helyezhető el. A történeti áttekintést három részre osztva, elsőként a kezdetektől az első gyűjteményes kiadásig, tehát 1982-ig ívelő szakaszt vizsgálom, másodikként az életmű egészének ismeretében megfogalmazott kritikai visszhangot és az első átfogó vagy specifikus tanulmányok megszületését kísérem figyelemmel a 2000-es évek elejéig. Végül a 2000-es évektől napjainkig, leginkább a szegedi Hajnóczy-műhely elindulásával fémjelezhető recepciós szakaszra térek ki.

A recepciós fejezet egyúttal a poétikai jellemzők áttekintésére és a kortárs magyar nyelvű szépirodalmon belüli, lehetséges helyi értékük kereséséhez vezeti a dolgozat olvasóját. A kontextuális olvasatoktól fokozatosan a konkrét szövegértelmezésekig jutó disszertációs munka első között az alkohol már említett újraértelmezését végzi el, amit egy nyelv- és kultúrtörténeti vázlat készít elő, majd az elsősorban Jacques Derrida drog-interpretációján és más addikcióelméleti belátásokon keresztül érkezik meg a Hajnóczy életmű 1979-ig ívelő szépirodalmi vonulatához. A retorikai és motivikus szempontok együttes vizsgálatát egészíti ki *A halál kilovagolt Perzsiából* (1979) regénye felé mutató *Alkohol* című munkaterv és a *Jézus* című protonovella filológiai hátterének feltárása és értelmezése. Ahogy az ellentét alakzatai vagy a szenttelen beszédmód és a szürreális képalkotás ötvözése retorikailag teremtenek feszültséget Hajnóczy Péter szövegeiben, úgy az alkohol, a téboly és a blaszfémia figurativitása tematikusan és tropológiaiailag hozza létre a maradandó poétikai értéket a szerző műveiben. Ennek a kimutatása végső soron azt a tétet hordozza, hogy sikerül-e újabb, határozott lépést tenni a biografikus, kultuszorientált megközelítések felől az életmű szépirodalmi megalkotottságának szövegközpontú vizsgálata felé. A disszertáció egyik tézise ebből fakadóan így fogalmazható meg: elfordítani a befogadói figyelmet Hajnóczy Péter *alkoholizmusa* felől az *alkohol* (téboly, blaszfémia) mint ambivalens poétikai szervezőelv felé. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy Hajnóczy életműve az ambivalencia hasonló poétikai elvek mentén elrendezett magyar és világirodalmi alkotásaihoz mérhető. Malcolm Lowry, Szádeq Hedájat, Ambrose Bierce, Jack London, Knut Hamsun, Mihail Bulgakov, Vörösmarty, a

Cholnoky-fivérek – és a sort folytathatnánk – egyként válhatnak egy ilyen értelmezés következtében viszonyítási ponttá, vagy, ha tetszik, poétikai értékmérővé. Ennek az összehasonlító munkának a lehetővé tétele is feladata a disszertációnak.

A dolgozat céljai között szerepel a *Jézus menyasszonya* kötet írásainak a gyűjteményes köteteknél szorosabb egymáshoz kapcsolódásának kimutatása is. Tézisem szerint Hajnóczy Péter utolsó kötetében szereplő prózai alkotások egymás olvasatát kiegészítő, laza kompozícióba szerveződnek. Ez a kompozíció elsősorban a kötet címadó kisregénye felé mutat, ugyanakkor olyan paratextuális sajátosságokra is kiterjed, mint a kötet lapszámainak egy-egy novella (pl. *A latin betűk*) értelemkonstrukcióival való összefésülése. A kötet szerkezeti és motivikus egységének vizsgálatát szervezi az a visszatérő kérdés is, hogy a *Jézus menyasszonya* cím milyen kapcsolatban áll a kötetben szereplő írásokkal, és ezeken keresztül hogyan válik megközelíthetővé az azonos című regény szövege.

A disszertáció egésze, de különösen az 1981-es kötet szövegeit értelmező fejezetek célul tűzik ki továbbá a zsidó-keresztény hagyomány biblikus és vallási örökségének blaszfém újraírásai kísérleteinek a vizsgálatát az életművön belül. A recepcióban időről időre visszatérő kérdést az életmű címválasztásai, egyes motívumai és nem utolsósorban a vallásos nyelvi klisék szerepeltetése tette indokolttá. Az értekezés ennek a tradíciónak az ironikus és tárgyilagos leíró gesztusoktól a blaszfém hangvételig terjedő kezelésére elsőként úgy akar rámutatni, hogy időről időre játékba hozza a zsidó-keresztény tradíciónak azokat a biblikus és vallási elemeit, amelyekre Hajnóczy szövegei reflektálni látszanak. Második lépésben pedig a pusztán felmutatáson túl arra vállalkozik, hogy ennek a narkotikumok irodalmához hasonlóan fontos intertextuális hálónak ugyanolyan poétikai funkcióit ki tudja mutatni, mint az alkohol esetében azt korábban megtette. A határhelyzetek eléréséből és a szélsőséges ellentételezésből származó feszültséget számos esetben éppen a szakralitás megtartva-felszámoló eljárásaival hozza létre Hajnóczy Péter írásművészete.

Hajnóczy Péter poétikájának problémáihoz végül azáltal is közelít a dolgozat, hogy önálló értelmező fejezetben foglalkozik például *A latin betűk*, az *Ösztönző elem*, *A kecske* vagy *A pad* című elbeszélések világával. Ezeknek az írásoknak a Hajnóczy-szakirodalomban korábban csekély visszhangja volt, annak ellenére, hogy a *Jézus menyasszonya* kötet egyik legjobb írásának éppen *A pad* című szöveget ítélte a kortárs kritikusok egyike. Az egyedi értelmező fejezetek bizonyos értelemben alárendeltjei a disszertáció korábban megfogalmazott

vizsgálódásainak, ezért kiindulási problémájuk sokszor hasonlít egymásra. Ezt az értelmezések egyedi útjai olyan módon lépik túl, ahogy az adott szöveg egyedisége ezt kihívja.

Mivel az értekezéshez fűződő kutatóidő alatt lehetőségem nyílt Hajnóczy Péter írói hagyatékával is dolgozni, értekezésem több területen filológiai hozzájárulást is kíván tenni az eddigi Hajnóczy-szakirodalomhoz. Egyrészt minden olyan esetben, amikor a hagyatékban fellelhető kézirat vagy gépirat, annak szövegvariánsait és datálását bevonva az értelmezésbe, a megismert filológiai adatokat publikálja. Ezenkívül megkísérli a Hajnóczy Péter hagyatékában fennmaradt forrásoknak (könyvek, újságok, képkivágások stb.) az értelmezések számára releváns adalékait felszínre hozni. Az *Alkohol* című, eddig még publikálatlan hagyatéki munkaterv átiratának közreadását is tartalmazza a dolgozat függeléke. Az *Alkohol* publikálása mellett a *Jézus* című protonovella másodközlését is tartalmazza a disszertáció függeléke, mivel e két munka együttesen képes megvilágítani az életművön belüli szerepüket, amely végső soron a dolgozat egyik középponti kérdéséhez, az *alkohol* trópusához, illetve *A halál kilovagolt Perzsiából* című kisregény értelmezéséhez is hozzájárul. A korábbi szakirodalmi munkák áttekintésével egy részletes, az utoljára 1999-ben létrehozott Hajnóczy-bibliográfia után elsőként közlök egy naprakésszé tett, háromszáz tételt meghaladó bibliográfiát szintén a dolgozat függelékében.

Hoványi Márton publikációi a disszertáció témakörében

Szerkesztett könyv

Hajnóczy a könyvtárban. ...A kékből kell kiindulni..., szerk. Cserjés Katalin, Hoványi Márton, Nagy Tamás, Yes-Press, Tótkomlós, 2016 (Hajnóczy tanulmányok 5), 174 p., ISBN 978-963-12-7383.

Szövegközlés, sajtó alá rendezés

HAJNÓCZY Péter, *Jézus*, kiad. Hoványi Márton, Jelenkor, 2011/11, 1183-1188.

Tanulmány

1. HOVÁNYI Márton, *Kilovagolhat-e a halál az Apokalipszisből?*, Tiszatáj, 2009/9, 94–97.
2. HOVÁNYI Márton, *Az alkoholtól a deliriumon át a Jelenések Könyvéig, Tudom. De: tudom-e? A párbeszéd kiterjesztése – az újraolvasás lehetőségei*, szerk. Cserjés Katalin, Szeged, 2009 (Hajnóczy tanulmányok 3), 141–150.
3. HOVÁNYI Márton, *A tett halála a szó születése*, Spanyolnátha, 2010/3.
4. HOVÁNYI Márton, *A vallási hagyomány Hajnóczy Péter Jézus menyasszonya című művében*, kéziratban, 2010. (Szakdolgozat az ELTE BTK-n)
5. HOVÁNYI Márton, *Művészi áruulás. Hajnóczy Péter Áruulás című novellájának vezérmotívumáról*, Palócföld, 2011/1, 52–54.
6. HOVÁNYI Márton, *A nexustól a textusig. Hajnóczy Péter Temetés című novellájának értelmezés*, Iskolakultúra, 2011/4–5, 90–98. Utánközlése itt: *Regényművészet és íráskultúra. Tanulmányok. A negyedik veszprémi regénykollokvium*, szerk. Kovács Árpád-Szitár Katalin, Budapest, 2012, 301–310.
7. HOVÁNYI Márton, „Sötét volt, mint a Szivárvány moziban”. *Adalékok Hajnóczy Péter A Parancs című regényének értelmezéséhez*, Tiszatáj, 2011/9, 79–89.
8. HOVÁNYI Márton, *Hajnóczy Péter Jézusáról*, Jelenkor, 2011/11, 1178–1182.
9. HOVÁNYI Márton, *Hajnóczy Péter A kecske című elbeszélésének értelmezése*, Irodalomismeret, 2011/4, 80–93.
10. HOVÁNYI Márton, *Fictio legenda. Hajnóczy Péter A latin betűk című novellájának értelmezéséhez = Énekelt, és táncolt, mint egy szatír. Nem szűnő párbeszédben*, szerk. Cserjés Katalin-Nagy Tamás, Szeged, 2012 (Hajnóczy-tanulmányok 4), 43–57.
11. HOVÁNYI Márton, *Folyamatban. Az életmű datálásáról = Énekelt, és táncolt, mint egy szatír. Nem szűnő párbeszédben*, szerk. Cserjés Katalin-Nagy Tamás, Szeged, 2012 (Hajnóczy-tanulmányok 4), 195–207. – HERCZEG Sárával közösen készített tanulmány.
12. HOVÁNYI Márton, *Elemi értelmezés. Hajnóczy Péter Ösztönző elem című novellájáról*, E-nyelv magazin, 2012. URL: enylvmagazin.hu/2012/10/04/elemlertelmezes/
Letöltés dátuma 2017. 03. 02.
13. Hoványi Márton, *Világok közt padnak lenni. Hajnóczy Péter A pad című novellájának értelmezése*, Alföld, 2014/7, 89–95.

14. HOVÁNYI Márton, *Blaszfémiák áthallása. Az átok-ima hagyománya Jób könyvétől a Jézus menyasszonyáig = Esemény és költészet. Tanulmányok Kovács Árpád hetvenedik születésnapjára*, szerk. Szitár Katalin et al., Veszprém, 2014, 488–493.
15. HOVÁNYI Márton, *Hajnóczy Péter Szent/újraírása. A Hajnóczy-életmű kapcsolata a Bibliával*, *Vigilia*, 2014/11, 821–826.
16. HOVÁNYI Márton, *Mámoros kizökken(t)ések*, *Alföld*, 2015/7, 75-81.

Kisebb közlemények

1. HOVÁNYI Márton, *A Műhely mint előszó/szoba = Hajnóczy a könyvtárban. Vége/láthatatlan párbeszédben*, szerk. Cserjés Katalin-Hoványi Márton-Nagy Tamás, Tótkomlós, 2016 (Hajnóczy-tanulmányok 5), 14–15.
2. HOVÁNYI Márton, *Hajnóczy Péter hagyatékának antológiája = Hajnóczy a könyvtárban. Vége/láthatatlan párbeszédben*, szerk. Cserjés Katalin-Hoványi Márton-Nagy Tamás, Tótkomlós, 2016 (Hajnóczy-tanulmányok 5), 101–102.
3. HOVÁNYI Márton, *A szakács, Daphnisz és Khloé = Hajnóczy a könyvtárban. Vége/láthatatlan párbeszédben*, szerk. Cserjés Katalin-Hoványi Márton-Nagy Tamás, Tótkomlós, 2016 (Hajnóczy-tanulmányok 5), 145–146.
4. HOVÁNYI Márton, *Imádságos részegség = Hajnóczy a könyvtárban. Vége/láthatatlan párbeszédben*, szerk. Cserjés Katalin-Hoványi Márton-Nagy Tamás, Tótkomlós, 2016 (Hajnóczy-tanulmányok 5), 147–148.